

# پیامدهای استهزاء از دیدگاه آیات و روایات

## معصومه رئیسی نیا<sup>۱</sup>

### چکیده:

یکی دیگر از محرمات سخریه و استهزاء است که از انگیزه‌ها و عواملی ناشی می‌شود و این گناه خود باعث گناهان دیگری نیز هست. استهزاء به معنای مسخره کردن و تحقیر کردن فردی است از آثار بدهرزه‌گویی و مسخره کردن دیگران غفلت از یاد خدا و از دست دادن احساس مسئولیت است افرادی که دچار این بیماری می‌شوند از یاد خدا غافل می‌شوند و در عبادت حضور قلب ندارند. و در قرآن کریم یکی از موجبات غفلت و فراموشی از یاد خدا، استهزاء و تحقیر مؤمنان است. زیرا بندگان مومن اینقدر نزد خداوند متعال با عزت و منزلت هستند که تحقیرکننده باعث تاریکی دل و سلب توفیق می‌شود و اینکه مسخره کردن نوعی عیب جویی است و سزاوار نیست انسان برای اینکه عده‌ای را بخنداند، دیگران را تحقیر کند. کسانی که مردم را مسخره می‌کنند به خود مغرورند و همین غرور و خودبینی آنان سبب می‌شود که متدین را به چشم حقارت بنگرند و در نتیجه عذابی سخت برای خود بخورند. همچنین استهزاء ریشه گناهان دیگر از جمله غیبت و اختلاف افکنی و... است و در آیات و روایات شخص استهزاءکننده مذمت شده و چون استهزاء در جامعه امروزی و در رسانه‌های اجتماعی رواج یافته و بعضی از افراد آگاهانه به تمسخر افراد و اقوام و فرهنگ‌ها و تحقیر ارزشهای اخلاقی و تضعیف مبانی اعتقادی می‌پردازند. محقق بر آن است که این موضوع را از ابعاد مختلف کار کند تا مردم را از عواقب استهزاء آگاه کند و با بیان راهکارهای درمان استهزاء این ناهنجاری اخلاقی را ریشه کن کند.

### کلیدواژه:

استهزاء، سخریه، ریشخند

---

<sup>۱</sup>. طلبه سطح دو حوزه علمیه حضرت زهرا سلام الله علیها

## مقدمه :

دردین اسلام بخشی از علم اخلاق به رذائل اخلاقی وفات ناپسند و بد نفسانی اختصاص یافته است. و هرآنچه که انسان را از مسیر و مقصد منحرف کند و از رسیدن به کمال حقیقی و همچنین از توجه به خداوند متعال باز می دارد رذیلت اخلاقی است. از جمله این رذائل اخلاقی: عجب، خودبینی، تکبر، نخوت، دروغ، حسد، غیبت، استهزاء و... می باشند. که نقش اساسی در ولایت و شقاوت انسانها دارند. لذا با توجه به اهمیت موضوع، هدف محقق در این پژوهش که به صورت توصیفی کتابخانه ای انجام شده بررسی پیامدهای استهزاء از دیدگاه آیات و روایات است و در این مقاله از قرآن و تفاسیر و کتب روایی همچون میزان الحکمه و بحار الانوار و... و کتب اخلاقی همچون اخلاق عملی، اخلاق (شبر) و... استفاده شده است.

پیرامون مساله حاضر مقالات و کتب مختلفی به قلم تحریر آمده است، تعدادی از این کتب و مقالات را در ذیل ذکر می کنیم:

۱. استهزاء، شوخی و خنده؛ آیت الله مجتبی تهران، موسسه فرهنگی مصابیح الهدی، چاپ دوم، ۱۴۰۰، ش

۲. استهزاء و مسخره کردن از دیدگاه آیات و روایات، زینب مستقیمیان، صاحبان اندیشه، چاپ اول، ۱۳۹۴، ش

۳. راهکارهای مبارزه با استهزاء و تمسخر، محمدحسین حسین پور، سایت نورمگز، ۱۳۹۹، ش

ضرورت پرداختن به موضوع حاضر از این باب است که دردین اسلام بنده ی مومن نزد خداوند متعال بسیار عزیز و محترم است. خداوند بندگان مومن را دوست می دارد و عزت و سربلندی را از آن مؤمنان می داند. از این رو آیات بسیاری در این باب و عدم هتک حرمت مؤمنان آمده است و همچنین در احادیث اسلامی آمده است که احترام به مومن احترام به خدا است و اهانت و تحقیق مومن اهانت به ذات اقدس الهی و موجب خشم خداوند سبحان است.

با توجه به علل و ریشه های استهزاء در بسیاری از موارد علت استهزاء و تمسخر افراد، جهل و فاداری و خود برتر بینی و غرور شناخته شده، این افراد با و دارند که خودشان از دیگران برتر هستند و به تعبیر قرآن خود را خیر و خوب می یابند و هرآنچه که خود انجام می دهند و یا می گویند به عنوان گفتار یا رفتار پسندیده دانسته، برای همین دیگران را خوار و خفیف می دانند و به تمسخر آنها می پردازند. و مهم ترین نتایج به دست آمده بیانگر آن است که افراد برای درمان استهزاء به عواقب و کیفر عمل خود بیندیشند و خود را برای لحظه ای به جای شخص استهزاء شونده بگذارند و متوجه بدی عمل خود شوند و آخرین راه این است که فرد به عیوب خود توجه کند که توجه به عیوب خود انسان را از دقت در نقش و عیب دیگران باز می دارد. و غفلت از عیوب خود است که باعث می شود فرد به

استهزاء دیگران اقدام کند. افراد مومن و متعهد باتوکل به خداوند باید از این رفتار زشت و ناپسند و درجست و جوی سعادت و کمال باشند.

باتوجه به وجود منابع معتبر در موضوع استهزاء، محقق با مانعی برای نگارش مقاله حاضر مواجه نبوده و با استفاده از روش کتابخانه ای به بیان پاسخ سوالات اصلی و فرعی پرداخته است. سوال اصلی این است که از دیدگاه آیات و روایات: استهزاء چه پیامدهایی دارد؟ سوالات فرعی نیز از این قرار است که:

۱. استهزاء چیست و از کجا سرچشمه میگیرد؟

۲. آثار دنیوی و اخروی استهزاء چیست؟

۳. آثار فردی و اجتماعی استهزاء چیست؟

۴. راه درمان استهزاء و روش برخورد با استهزاءگران چیست؟

در ابتدا لازم است به بیان مفاهیمی که در موضوع مورد بحث کاربرد دارد پرداخته شده و توضیحاتی پیرامون آن ها ارائه گردد؛ سپس با آگاهی و اطلاع کامل به مباحث اصلی پرداخته خواهد شد.

### استهزاء در لغت:

هزاء: هزء و هزو بمعنی مسخره کردن است که حکایت از استخفاف مسخره شده دارد، اولی بضمّ زاء آمده دوّمی بضمّ هر دو. استهزاء نیز بمعنی مسخره کردن است. ۱

### استهزاء در اصطلاح:

استهزاء به این معناست که کسی را توهین و تحقیر کنی و گاه توسط تقلید از گفتار و کردار و گاهی با ایما و اشاره دیگران را از عیب کسی آگاه کنی که باعث خنده آنها شود. ۲

### استهزاء از دیدگاه آیات و روایات

خداوند در قرآن مسلمانان و مؤمنین را برادر [او خواهر] یکدیگر قرار داده است. و هرگز راضی به هتک حرمت و بی احترامی نسبت به بندگان خود نیست. از این رو، لقب زشت دادن و استهزای بندگان خدا و هتک حرمت آنان از گناهان کبیره و مورد نکوهش است. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «خداوند مؤمن را از عظمت جلال و قدرت خویش آفرید از این رو هر کس او را متهم کند و یا سخن او را رد نماید، در حقیقت، سخن خدا را رد نموده است. ۳»

قَالَ عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَعْقَلَ النَّاسِ مَنْ غَلَبَ جِدُّهُ هَزْلَهُ، وَاسْتَظْهَرَ عَلَى هَوَاهُ بَعْقِلَهُ.

امام علی علیه السلام: خردمندترین مردم کسی است که جدی بودنش بر مسخرگی اش چیره باشد و در برابر هوس خود از عقلش کم کم گیرد. ۴

---

۱. قرشی، قاموس قرآن، ج ۷، ص ۱۵۴.

۲. شبّر، الاخلاق، ص ۲۳۱ و ۲۳۲.

۳. حسینی بهار انجی، محرمات اسلام، ص ۳۲۴.

۴. محمدی ری شهری، میزان الحکمه، ج ۱۰، ص ۵۱۸.

ثابت گوشه‌هایش سنگین بود و هنگامی که وارد مسجد می شد برای او راه بازمی باز میکردند تا برود نزدیک پیامبر «صلی الله علیه وآله» بنشیند؛ به این جهت جمعیت را می شکافت و می گفت جابدهید، جابدهید تا خدمت پیامبرگونه سرانجام یکی از آنها گفت: همین جا بنشین. او نیز همانجا نشست ولی از اینکه راهش ندادند تا نزدیک پیامبر بنشیند به شدت ناراحت شد. پس از اینکه هوا روشن شد ثابت از روی ناراحتی گفت: این مرد کیست؟ گفت: من فلان کس هستم. ثابت گفت: فرزند فلان زن؟ و نام مادر او را طوری بر زبان جاری کرد که در آن دوران (دوران جاهلیت) اینگونه تعبیر را مایه سرزنش و ملامت می دانستند. آن مرد شرمنده شد و از خجالت سربه زیر افکند. در آن هنگام آیه ای نازل شد.<sup>۱</sup>

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ ۚ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ ۚ بِئْسَ الْاِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ ۚ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ.

ای کسانی که ایمان آورده اید! نباید گروهی از مردان شما گروه دیگری را استهزاء کنند، شاید آنها که مورد که مورد استهزاء واقع می شوند بهتر از مسخره کنندگان باشند. و همچنین زنان یکدیگر را مسخره نکنند، زیرا ممکن است زنان مسخره شده از آنها که مسخره می کنند بهتر باشند و مبادا از یکدیگر عیبجویی کنید و از این که یکدیگر را باللقاب زشت و ناپسند یاد کنید که پس از ایمان آوردن، نامی که نشان از فسق و فجور دارد بسیار زشت است و هر کس که از این رفتار توبه نکند مستمر و ظالم است.<sup>۲</sup>

این آیه شریفه به یک مرض اجتماعی اشاره دارد و آن این است که: اشخاص ظاهرین، شخصیت افراد را در اندام موزون چهره زیبا و ثروت کلان و لباس نو و خانه مدرن و دیگر امور ظاهری و چشمگیر مادی می دانند و طبقاتی که دارای این امور باشند همواره مورد احترام آنان بوده و هرگز سخن و حرکت که مخالف شخصیت آنان باشد از ایشان سرنمی زند، ولی کسانی که از مزایای یاد شده بهره ای نداشته باشند، غالباً مورد تمسخر و تحقیر آنان قرار می گیرند.<sup>۳</sup>

۱. طبرسی، ترجمه تفسیر مجمع البیان (احمد بهشتی)، ج ۲۳، ص ۲۱۱.

۲. حجرات، آیه ۱۱

۳. بهشتی، برکات و آفات زبان، ص ۱۸۴

قوم نوح به جای اینکه یک لحظه با مساله دعوت نوح به طور جدی برخورد کنند و حداقل احتمال دهند که ممکن است اینهمه اصرار نوح و دعوتهای مکررش از وحی الهی سرچشمه گرفته، و مسئله طوفان و عذاب حتمی باشد، باز همانطور که عادت همه افراد مستکبر و مغرور است به استهزاء و مسخره ادامه دادند: "و هر زمان که گروهی از قومش از کنار او می‌گذشتند و او و یارانش را سرگرم تلاش برای آماده ساختن چوبها و میخها و وسائل کشتی سازی می‌دیدند مسخره می‌کردند و می‌خندیدند و می‌گذشتند، آن اشراف از خود راضی همه جا مستضعفان را به مسخره می‌گیرند و آنها را موجوداتی پست و در خور تحقیر می‌پندارند، چرا که زر و زور ندارند، نه تنها آنها را مسخره می‌کنند، بلکه افکارشان هر قدر بلند باشد و مکتبشان هر اندازه ریشه دار باشد و اعمالشان هر چند کاملاً حساب شده باشد به پندار آنها در خور تحقیر است و به همین دلیل پند و اندرز و هشدار و اعلام خطر در آنها اثر نمی‌کند، تنها تازیانه‌های عذاب دردناک الهی باید بر پشت آنها نواخته شود. می‌گویند این گروه‌های اشراف قوم نوح هر دسته نوعی استهزاء که مایه خنده و تفریح بود برای خود انتخاب می‌کردند.

یکی می‌گفت: ای نوح مثل اینکه دعوی پیامبری نگرفت آخر سر، نجار شدی!...

دیگری می‌گفت: کشتی می‌سازی بسیار خوب، دریایش را هم بساز! هیچ آدم عاقل دیده ای در وسط خشکی کشتی بسازد؟!...

بعضی دیگر شاید می‌گفتند: اوه کشتی به این بزرگی برای چه می‌خواهی، لا اقل کوچکتر بساز، که اگر بخواهی به سوی دریا بکشی برای تو ممکن باشد! می‌گفتند و قاه قاه می‌خندیدند و می‌گذشتند و این موضوع در خانه‌ها و مرکز کارشان به اصطلاح سوژه بحثها بود، و با یکدیگر در باره نوح و کم فکری پیروانش سخن می‌گفتند! پیر مرد را تماشا کن آخر عمری به چه روزی افتاده است؟ حالا می‌فهمیم که اگر به سخنان او ایمان نیاوریم حق با ما بود. اصلاً عقل درستی ندارد!! و اما نوح با استقامت فوق العاده ای که زائیده ایمان است با جدیت فراوان به کار خود ادامه می‌داد، و بی اعتنا به گفته‌های بی اساس این کوردلان از خود راضی به سرعت پیشروی می‌کرد، و روز به روز اسکلت کشتی آماده تر و مهیاتر می‌شد، فقط گاهی سر بلند می‌کرد و این جمله کوتاه و پر معنی را به آنها می‌گفت:

"اگر امروز شما ما را مسخره می‌کنید ما هم همین گونه در آینده نزدیکی شما را مسخره خواهیم کرد!"<sup>۱</sup>

استهزاء عملی ناپسند است، ولی برای کیفر مسخره کننده، مقابله به مثل واستهزای او عین عدل است و کفار زمانی مسخره می کنند که جمعیت باشد و احساس قدرت کنند. مخاطب دشمنان شخص نوح بود، اما هدفشان استهزای آیین نوح و پیروان او بود و دشمنی که دارای منطق و برهان نیست. عمل زشت استهزاء را انجام می دهد. ۳

## نتیجه:

از بررسی مجموع آیات قرآن و سخنان اهل بیت (علیهم السلام) پیرامون پیامد های استهزاء به این نتیجه می رسیم که استهزاء که به معنی مسخره کردن است و به منظور تحقیر کردن افراد یا به جهت تکبر و عداوت با آنها انجام می شود و یاب به جهت شوخی و خنده نوعی رذیله اخلاقی است و طبق آیه ۱۱ سوره حجرات و احادیث اهل بیت (علیهم السلام) درمی یابیم که استهزاء حرام است. آثار سوء دنیوی و اخروی، فردی و اجتماعی فراوانی دارد که توجه به آن آثار سوء و توجه به انگیزه های استهزاء و اینکه این گناه کبیره با چند گناه دیگر از جمله غیبت، کنایه زدن، تهمت و... همراه است، مارا به زشتی این عمل آگاه کرده و موفق بر ترک راحت تر آن می نماید.

همچنین در دین اسلام راهکارهای بسیاری برای مقابله با استهزاء و استهزاء گران بیان شده که با توجه به آنها می تواند از این گناه دوری کند.



## فهرست منابع

### \*قرآن کریم

۱. بهشتی، ابوالفضل، برکات وآفات زبان، قم: نسیم بهشت، چاپ اول، ۱۳۸۷هـ، ش
۲. رشیدپور، مجید، مبانی اخلاق اسلامی، تهران: انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران، چاپ پنجم، ۱۳۷۴هـ، ش
۳. قرائتی، محسن، گناه شناسی، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ هشتم، ۱۳۷۷هـ، ش
۴. \_\_\_\_\_ دقایقی با قرآن براساس تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ ششم، ۱۳۸۹هـ، ش
۵. \_\_\_\_\_ تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ سوم، ۱۳۷۸هـ، ش
۶. قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ دوازدهم، ۱۳۷۶
۷. مهدوی کنی، محمد رضا، نقطه‌های آغاز در اخلاق عملی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ سی و پنجم، ۱۳۹۵هـ، ش
۸. محدثی، جواد، اخلاق متن آموزش اخلاق فردی و اجتماعی، قم: نور السجاد، چاپ چهارم، ۱۳۹۲هـ، ش
۹. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ سی و ششم، \_، ۱۳۸۶هـ، ش
۱۰. \_\_\_\_\_ پیام قرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ نهم، ۱۳۸۶هـ، ش
۱۱. نراقی، احمد بن محمد مهدی، معراج السعاده، تهران: حوزه علمیه اسلامی، \_، ۱۳۸۴هـ، ش
۱۲. شبر، عبدالله، الاخلاق، (محمد رضا جباران)، قم: هجرت، چاپ نوزدهم، ۱۳۹۱
۱۳. صدوق، ابوجعفر محمد بن علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی، معانی الاخبار، بی جا، دارالمعرفه للطباعه والنشر، بی تا
۱۴. طبرسی، ابوالفضل بن حسن، ترجمه تفسیر مجمع البیان (تصحیح موسوی دامغانی)، تهران: فراهانی، بی تا
۱۵. طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، (ناصر مکارم شیرازی)، قم: بنیاد علمی فرهنگی علامه طباطبایی، چاپ هفتم، ۱۳۶۷هـ، ش
۱۶. کاشانی، محمد بن شاه مرتضی، راه روشن ترجمه محجه البیضاء فی احیاء الاحیاء، (محمد صادق عارف)، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی، چاپ چهارم، ۱۳۷۳-۱۳۷۹

۱۷. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بی جا، موسسه وفاء، چاپ دوم، ۱۴۰۳هـ، ق

۱۸. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، (حمید رضا شیخی)، قم: موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، چاپ نهم، ۱۳۸۶هـ، ش

۱۹. الممتقی الهندی، علاء الدین حسام بن حسام، کنز العمال فی سنن الاحوال والافعال (محقق: بکری حیانی، صفوه سقا)، چاپ پنجم، ۱۹۸۱م

۲۰. طیبی ورمضانی، علیرضا و ملیحه، مقاله بررسی معناسناسانه استهزاء باتاکید برهمنشینی ها و جانشینی ها، فصلنامه علمی، ۱۳۹۵هـ، ش، شماره ۲